
PITIRIM SOROKIN: IMMIGRANT, BALLING OF REFUGIÉ?

M.A. Wes

Zestien dagen na zijn vertrek uit Triëst gleed een kleine Italiaanse boot, de Martha Washington, puffend de haven van New York binnen. Het was een mooie zonnige herfstdag, eind oktober 1923. De passagiers die, aan dek, bij deze intocht vol verwachting - zoals zovelen voor hen - stonden uit te kijken, naar het Vrijheidsbeeld waren voor het merendeel Slovenen en Italianen, eenvoudige mensen op zoek naar een beter leven in een nieuw land. Hun namen - en daarmee het aanknopingspunt van hun verdere lotgevallen - moeten te vinden zijn in de registers van het immigratiebureau van Ellis Island, op een steenworp afstand van het Vrijheidsbeeld, waar zij de voor nieuw aangekomenen gebruikelijke, niet altijd even plezierige, behandeling en ondervraging moeten hebben ondergaan. Zij waren immigranten, dat wil zeggen mensen die uit eigen vrije wil besloten hadden hun land van herkomst voorgoed vaarwel te zeggen.

Onder de passagiers waren ook een paar Russen. Geen immigranten, maar ballingen. Dat wil zeggen mensen die gedwongen waren hun land van herkomst vaarwel te zeggen maar desondanks - zij het op den duur tegen beter weten in - de hoop koesterden dat zij ooit naar hun geboorteland zouden kunnen terugkeren. Onder die Russische passagiers bevond zich een jonge man van 34 jaar. Hij had twee zware koffers bij zich, die allebei voornamelijk gevuld waren met boeken en manuscripten. Onbeschadigd door de douanecontrole gekomen wilde hij naar het kantoortje van de Russian Students' Relief. Dat moest ergens in de buurt van het Grand Central Terminal spoorwegstation zijn, op de kruising van de East 42nd Street en Park Avenue. Hij had geen geld voor een taxi en van de ondergrondse begreep hij niets. Dus besloot hij maar te gaan lopen. Die wandeling moet hem, met die twee koffers, zeker enkele uren hebben gekost. Onderweg werd hij zo in beslag

genomen door het verkeer en de mensen, de drukte en de gebouwen, dat hij niet merkte hoe moe en bezweet hij werd. Hij vond zijn weg, hij vond een goedkope kamer, hij leerde waar je goedkoop kon eten, hij leerde hoe de ondergrondse werkte. "Thus began my life in the New World".

"My life": dat is in dit geval het leven van Pitirim Aleksandrovitsj Sorokin. Geboren in 1889. Zijn vroegste herinnering betrof de dood van zijn moeder, in 1892 of 1893, dat wist hij later niet precies meer. Haar dood: dat was dus het enige dat hij zich van zijn moeder herinnerde. Het was een herinnering die los stond van al zijn andere herinneringen, "like a solitary monument in a vast prairie":

"Winteravond. Een kamer in een boerenhut karig verlicht door het geflakker van droge berkenspaan ders die de kamer vullen met rook en ongrijpbare schaduwen. Mij is de taak opgedragen elke opgebrande spaander in de gevorkte ijzeren houder, die aan de zoldering hangt, door een nieuwe te vervangen. Buiten raast een sneeuwstorm. Binnen ligt mijn moeder op de vloer. Zij beweegt niet en ze is merkwaardig stil. Vlakbij zijn mijn oudere broer en een boerin druk in de weer. Vader is weg, op zoek naar werk in naburige dorpen. Ik begrijp niet precies wat er gebeurd is, maar ik voel dat het iets catastrofaals en onherstelbaars is. Ik ben niet meer zo koud en hongerig als een tijdje geleden, maar toch voel ik mij plotseling platgedrukt, verlaten en verloren. Het gehuil van de storm, de vluchtige schaduwen, en de woorden "gestorven" en "dood", uitgesproken door mijn broer, en "arme, arme wezen", gepreveld door de boerin, verdiepen mijn bedroefdheid. Ik wilde dat vader er was, maar hij is er niet en we weten niet wanneer hij zal terugkomen".

Zo begint de proloog van Sorokins autobiografie **A Long Journey**. Zijn beschrijving van de dood van zijn moeder heeft, hoe sober en zakelijk ook, toch iets gekunstelds en iets van sentimentaliteit. Maar misschien ligt dat aan mij. Het geheel doet overigens sterk denken aan de eerste twee bladzijden van Pasternaks **Dokter Zjivago**, de beschrijving van de teraardebestelling van de moeder van de kleine Joera Zjivago: als de kist in het graf is neergelaten klimt de kleine Joera op de verse grafheuvel:

"Alleen de toestand van afstomping en gevoelloosheid, die gewoonlijk aan het eind van grote begrafenissen bij de deelnemenden optreedt, kon het denkbeeld doen wet-tigen dat de jongen iets wilde zeggen op het graf van zijn moeder. Hij hief het hoofd op en wierp vanaf het

heuveltje een afwezige blik op de herfstige open vlakte en de koepels van het klooster. Zijn gezicht met het stompe neusje vertrok zich in een grimas. Hij rekte zijn hals. Als een wolvejong met zo'n beweging zijn kop had opgericht, zou men geweten hebben dat hij dadelijk zou beginnen te janken. De jongen sloeg zijn handen voor zijn gezicht en barstte in snikken uit. Een aandrijvende wolk brak en striemde zijn handen en gezicht met natte zweepen van koude stortregen. Een man in een zwart pak (...) liep naar het graf. (...) Hij was een broer van de overledene en de oom van de huilende jongen. Hij liep naar de jongen toe en leidde hem van de begraafplaats weg".

's Nachts steekt er een sneeuwstorm op: "In eindeloze strengen viel het witte weefsel vanuit de hemel op de aarde, een lijkwade die de aarde omwikkelde. De sneeuwstorm was alleen op de wereld en kon niet met hem wedijveren" (vertaling Nico Scheepmaker).

De drie- of vierjarige Pitrim Sorokin heeft het niet zo ver laten komen dat hij op het graf van zijn moeder in tranen uitbarstte. Hier volgt zijn verhaal, non-fiction:

"Het volgende, dat ik mij herinner, is de uitvaartplechtigheid in de dorpskerk. Mijn moeder ligt in een kist. Mijn vader, mijn broer en de dorpingen staan zwijgend met kaarsen in hun hand. De priester, de diaken en de voorlezer heffen gebeden aan en verrichten de laatste riten. Ik begrijp niet wat ze zeggen, maar het "stof keert tot stof" en het gebaar van de priester die een handvol aarde in de kist werpt, staan in mijn geheugen gebeiteld. Na de dienst wordt de kist op een slee gezet, op weg naar de begraafplaats. Mijn broer en ik zitten op de kist. Vader, de priester en de dorpingen lopen achter de slee. De sneeuw glinstert schitterend onder de koude, blauwe en zonnige hemel. Na een tijdje - ik herinner me niet waarom we dat deden - springen mijn broer en ik van de kist en lopen terug naar huis. Daar aangekomen klimmen we op de slaap vliering. We are silent and subdued (...)"

"Subdued" bedwongen, beteugeld (one's passions, staat er in mijn woordenboek tussen haakjes achter). Had dat kleine jongetje misschien liever zijn "passions" niet bedwongen en niet beteugeld? Hij was weggelopen van de begrafenis van zijn moeder. Gevlucht. Refugié. Misschien is dat de beste term ter omschrijving van Sorokin, die in 1923 met zijn twee koffers door de straten van New York zeulde.

Lewis A. Coser, een in 1941 van Duitsland naar Amerika uitgeweken socioloog, maakt in zijn recente boek **Refugee**

Scholars in America onderscheid tussen immigranten, ballingen en "refugee intellectuals". Tot de immigranten rekent hij globaal hen die vrijwillig zijn vertrokken. Tot de ballingen rekent hij globaal hen die gedwongen waren te vertrekken maar hoopten op terugkeer ooit. Tussen die beide groepen in plaatst hij de refugiés. deze hebben iets tweeslachtigs: deels beschouwen ze zich als immigranten die voornemens zijn van meet af aan hun nieuwe verblijfplaats tot een blijvend nieuw thuis te maken, deels ook beschouwen ze zich als ballingen: de nieuwe wereld blijft hen vreemd, ze blijven - bedwongen en beteugeld - in de ban van de verloren wereld, die daardoor een verloren paradijs wordt. Maar wát bedwingt en beteugelt hen precies? Misschien is het antwoord: nostalgie. Nostalgie is niet hetzelfde als zomaar heimwee, verlangen naar huis. Het is een verlangen in combinatie met het besef dat de eventuele bevrediging van dat verlangen, dus de terugkeer (*nostos*), pijn doet (*algein*).

Een nuchtere nostalgicus heeft genoeg werkelijkheidszin om te weten dat er geen weg terug is. Hij zoekt zijn eigen weg. Tenminste, dat denkt hij. Maar in werkelijkheid - zo heeft Freud uitgelegd - wordt hij daarbij gestuurd door de bedwongen en beteugelde drijfveren van zijn onbewuste: herinneringen, ervaringen, gevoelens etc., die zich als het ware via de achterdeur, dat wil zeggen met behulp van als afweer bedoelde mechanismen als projectie, introjectie en sublimatie, meester maken van het stuur. In het geval van een wetenschapsbeoefenaar - en dat was Sorokin - kan dat betekenen dat het resultaat van zijn wetenschappelijk onderzoek in laatste instantie de afgeleide is van die verdrongen of ogenschijnlijk verwerkte herinneringen, ervaringen en gevoelens.

Voor alle duidelijkheid: Lewis Coser heeft zijn driedeling van immigranten, ballingen en refugiés bedacht om als **socioloog** enige orde te scheppen in de veelheid van gegevens over intellectuelen, die op een gegeven moment naar de V.S. kwamen. Zelf heb ik zojuist de term refugie voor Sorokin gebruikt als **psychoanalytisch** etiket. Als zodanig is het niet meer dan een veronderstelling. Ik zal me niet wagen aan de toetsing van die veronderstelling. Dat zou ook buiten het kader "immigratie" vallen, waarbinnen dit opstel behoort te passen. Maar als mijn veronderstelling niet helemaal uit de lucht gegrepen is, moet zij onvermijdelijk tot de conclusie voeren dat het feit op zichzelf van zijn verhuizing naar Amerika niet gerekend kan worden tot de cruciale en beslissende gebeurtenissen in het leven van Sorokin. De teerling was al geworpen. Men kan hooguit zeggen dat Sorokin in Amerika als het ware een nieuw en ander arsenaal aan middelen vond om een vorm te geven aan de rationalisering van zijn in het verleden in Rusland opgedane herinneringen, ervaringen en gevoelens. Ergens anders zou hij een ander arsenaal hebben

gevonden. Misschien is het te vergelijken met de situatie van een kind, dat het huis van zijn dromen wil bouwen: als dat kind aan het strand zit, heeft het alleen zijn schepje en zijn emmertje en de elementen aarde en water; als datzelfde kind in een bos of in de werkplaats van een aannemer zit, heeft het andere middelen tot zijn beschikking en zal het een op het oog totaal ander huis bouwen. Maar dat andere betreft alleen het uiterlijk. Het grondplan is gegeven in de droom, de rest is aankleding. Amerikanisering is vernissage, de oude wereld sterft niet. Pas voor de zoons en dochters van de nieuwaangekomenen was de wereld niet nieuw meer:

"Strangers may learn to speak the language of their new community with considerable fluency, but they are unlikely to speak it without at least a slight accent, which remains the stigma of otherness. Their children speak without an accent".

Sorokin had twee kinderen. Twee zoons. Allebei geboren in de V.S. De oudste, van 1931, is op zijn Amerikaans genoemd naar een van zijn grootvaders en heet Peter. Hij heeft momenteel een of andere hoge functie bij IBM. Sorokin had in Amerika ook twee duurzame en echte vrienden. Twee maar. Allebei Russen, refugiés. De een was Michael Rostovtzeff, sinds 1920 in de V. S. en sinds 1925 hoogleraar in de Oude Geschiedenis in Yale, vijftig jaar lang een van de leidende figuren op dat terrein. De ander was Serge Koussevitzky, de dirigent die van 1924 tot 1949 zijn staf zwaaide over het Boston Symphony Orchestra, dat in die tijd zijn wereldreputatie kreeg. In Europa en in Nederland is de naam Koussevitzky nauwelijks bekend (hoewel: op 23 mei 1986 gaf het Noordelijk Filharmonisch Orkest in de Groningse Oosterpoort een uitvoering van zijn Concert voor contrabas en orkest). In Amerika ligt dat anders. Daar kent wie maar een beetje verstand heeft van muziek zijn naam: Koussevitzky, ja dat is de man die in 1922 opdracht gaf aan Ravel om een pianosuite van Moessorgski te bewerken voor groot orkest. Sindsdien is dat stuk "muziek voor miljoenen": de **Schilderijtentoonstelling**. Koussevitzky, ja, dat is die man die in 1943 de Hongaarse refugié Bela Bartok opzocht toen die lag dood te gaan in een ziekenhuis in New York. Koussevitzky verbood hem dood te gaan en gaf hem de opdracht een orkeststuk te schrijven. Dat stuk is nu een van Bartoks bekendste en meest gespeelde composities: het **Concert voor orkest**, voor het eerst ten gehore gebracht, uiteraard, door het Boston Symphony Orchestra onderleiding van Koussevitzky. Overigens: de bekendste leerling van Koussevitzky als dirigent is Leonard Bernstein.

In 1933 werd de tweede zoon van Pitirim Sorokin en Elena Petrovna Baratsky geboren. Koussevitzky en Rostovtzeff waren beiden peetvaders. Het was duidelijk dat de boreling

naar een van de twee genoemd moest worden. Er werd geloot, de heren trokken strootjes, Koussevitzky won en zo kwam Sergei Sorokin aan zijn naam. Dit tafereel heeft zich afgespeeld in het huis in Winchester, dat Sorokin in 1932 had gekocht van een architect en dat er toen nogal verwaarloosd bijstond. Sergei Sorokin woont nog steeds in dat huis in Winchester. Niet ver van Cambridge Mass., dus van Harvard, waar Pitrim Aleksandrovitsj in 1930 de eerste hoogleraar in de sociologie was geworden en waar een half jaar na zijn komst speciaal voor hem een gloednieuw Department of Sociology werd gesticht, later de school van bekende sociologen als Talcott Parsons en Robert K. Merton. Niet ver ook van Boston University, waar Sergei Sorokin nu hoogleraar is aan de Medical School. Het huis grenst direct aan het Middlesex natuurreserveaat, tienduizend hectare bossen en meren waar men uren kan wandelen zonder een mens tegen te komen. Er is na de grondige opknappbeurt van de jaren dertig niets meer aan het huis veranderd. De entree, de donkerbruine lambrizingen, het behang, de zware houten stoelen, het aanrecht in de keuken, de portretten op de schoorsteenmantels; er is niets veranderd. Een statig huis, groot, imposant, aristocratisch-intellectueel. Een geraffineerd mooie tuin, een rotstuin omsloten door een echte hoog opstijgende rotswand, een uitgelezen en perfect onderhouden aanplant van de prachtigste bloemen: azalea's, rhododendrons, sering, rozen, blauweregen. Allure in optima forma. Onmiskenbaar het huis van iemand die "het gemaakt heeft". Een droomhuis.

Inderdaad, wie zich realiseert dat dit huis het huis was van dat jongetje, dat "silent and subdued" naar de slaapvluchting van die armzalige boerenhut in Noord-Rusland vluchtte en daar de dood van zijn moeder in zijn hart opborg, moet wel tot de conclusie komen dat Pitirim Sorokin in de loop van zijn leven volop de zegeningen deelachtig is geworden, die Emma Lazarus aan de verschoppelingen van Europa toewenste in dat beroemde gedicht (iedere Amerikaan kent het van buiten), waarin zij Lady Liberty - het Vrijheidsbeeld in de haven van New York - de vluchtelingen van de Oude Wereld moed laat inspreken. Inderdaad, Sorokin is letterlijk zijn land uitgeschopt en in Amerika werd hij een van de "masters of sociological thought". **Masters of Sociological Thought** is de titel van een ander boek van diezelfde Lewis A. Coser, die ook dat boek over de **Refugee Scholars in America** heeft geschreven. Merkwaardigerwijs komt de naam Sorokin in dat laatste boek niet één keer voor. Maar in de **Masters** paradeert Sorokin op voet van gelijkheid, in een select gezelschap van niet meer dan veertien anderen, onder wie Comte, Marx, Spencer, Durkheim, Simmel, Weber, Veblen, Pareto en Mannheim. Stuk voor stuk grootheden die nog lang na hun dood in hun werk zijn blijven voortleven. Nochtans: Sorokin is nu vrijwel vergeten, en dat was hij eigenlijk al in de laatste tien jaren van zijn

leven. "An outsider", "a perpetual loner", "lonely and afraid in a world he never made": dat zijn de telkens terugkerende hoofdnoden in Cosers geschreven portret van Sorokin. Dat portret is niet in alle opzichten even flatterend voor Sorokin. Sorokin werd door zijn Amerikaanse collega's arrogant gevonden, ijdel, exentriek; hij wist het altijd beter dan een ander, hij vond dat ze helemaal niets wisten. Dat plaatste hem, sociaal en intellectueel, in een positie van isolement. Hij dulde geen kritiek en hij accepteerde niemand als gelijkwaardige gesprekspartner. Hij heeft de prijs voor die houding betaald: vergetelheid. Maar hij hield van de geur van wierook.

Lady liberty - het lijkt wel alsof ze, heel on-Amerikaans, in de adelstand is verheven (eerder generaties noemden haar, meer bescheiden Miss Liberty) - is het stralend middelpunt geworden in de voorstelling van het eigen verleden, waarmee men zich zelf aan de andere kant van de oceaan bij voorkeur liefkoost: Lady Liberty als baken voor de miljoenen geteisterden uit Europa - en nu uit Azië, en Midden-Amerika - die geloofden in Amerika als het land waar het leven goed was. Het gedicht van Emma Lazerus heeft in die mythologisering, en daarmee in de geschiedenis (want mythen kunnen geschiedenis maken), een kardinale rol gespeeld. En dan te bedenken dat dit gedicht - **The new Colossus** - bij het inhuldigingsfeest van het Vrijheidsbeeld zelfs niet genoemd mocht worden: Miss Liberty aanprijzen als "Mother of Exiles", neen, dat paste niet in het politieke klimaat van 1886, dat beheerst werd door een sterke weerzin tegen de ongelimiteerde toelating van scheepsladingen vol immigranten. Maar goed, zeventien jaar later, in 1903, mocht de tekst dan toch, zij het zonder publiciteit, in de sokkel ingemetseld worden. Een fragment:

Here at our sea-washed, sunset gates shall stand
A mighty woman with a torch, whose flame
Is the imprisoned lightning, and her name
Mother of Exiles. From her beacon hand
Glows world-wide welcome; her mild eyes command
The air-bridged harbor that twin cities frame.

"Keep, ancient lands, your storied pomp!" cries she
With silent lips. "Give me your tired, you poor,
Your huddled masses yearning to breathe free,
The wretched refuse of your teeming shore,
Send these, the homeless, tempest-tost to me,
I lift my lamp beside the golden door!"

Het gedicht is geschreven op 2 november 1883, als protest tegen de Russische jodenvervolging in de jaren 1880, aan het eind waarvan Pitirim Sorokin werd geboren. Maar hoorde Soro-

kin, toen hij in oktober 1923 in New York voet aan wal zette, eigenlijk wel tot de "tired" en de "poor" en de "wretched refuse"? Of is dat een mythe?

"What wretched refuse?" Dat is de titel van een artikeltje van niet meer dan duizend woorden van een van Amerika's meest markante senatoren van dit moment, een echte intellectueel in de senaat: Daniel Patrick Moynihan. Het is te vinden in de speciale aflevering "Our Liberty" van het tijdschrift **New York**, vol. 19 no. 19., May 12, 1986. (Vier pagina's verder in diezelfde aflevering staat overigens een opvallend kritische overpeinzing, ook duizend woorden, van de historicus Arthur Schlesinger Jr., de historicus van het Kennedy-tijdperk, waarin hij cynisch aanbeveelt hoe naar zijn idee de honderdste verjaardag van Miss Liberty het best gevierd kan worden: "by tearing down the old lady and putting up a statue of Rambo in her place".)

Senator Moynihan herinnert zich zijn grootvader Jack. Zo'n honderd jaar geleden een van die vele immigranten. "I doubt he took much notice of Miss Liberty". Grootvader Jack begon zijn Amerikaanse bestaan met het graven van sleuven voor de aanleg van oliepijpleidingen en wist er zich vrij aardig doorheen te slaan zonder nu meteen miljonair te worden. Wat Moynihan ergert, is de cliché voorstelling van al die immigranten als "tired" en "poor" en "huddled masses", "homeless" en "tempest-tost". Allemaal nonsens, vindt hij: al die immigranten, "they were not the wretched refuse of anybody's shore. They were an extraordinary, enterprising, and self-sufficient folk who knew exactly what they were doing and doing it quite on their own, thank you very much. (...) They came from societies more civilized than ours, so much so that we have almost forgot, and should remember, for I don't think this myth of misery and degradation helps at all".

Een verrassend en verfrissend geluid: de immigranten, dat waren juist de ondernemenden, de moedigen, de sterken, het waren maar zeer ten dele de vertrapten en de vervolgden. Zelfs met de jodenvervolging in Rusland, de directe aanleiding voor het gedicht van Emma Lazarus, viel het nog wel mee. Lezen we de onverdachte informatie hierover in de **Encyclopaedia Judaica**: "The last great outburst occurred in June 1884 in Nizhni Novgorod, (...) where the mob attacked the Jews of the Kanavino quarter, killing nine of them and looting much property. The authorities tried 70 of the rioters and severe penalties of imprisonment were imposed on them". Kruimelwerk, vergeleken met wat Europa vijftig, zestig jaar later op dat gebied uithaalde.

De Russische levensloop van Pitirim Sorokin vormt in zekere zin een aardige bevestiging van de kritiek van senator Moynihan op het gangbare beeld van de immigrant als zielepoot. In zekere zin: Sorokin was geen immigrant, hij was een refugie en refugies vormen wel degelijk en per definitie een

"wretched reduce". Maar zelfs de meest onderkoelde lezer van Sorokins autobiografie ontkomt niet aan een overweldigend gevoel van verbijstering, als hij de lotgevallen van deze tomeloos energieke, wilskrachtige en vindingrijke man op zich laat inwerken. Hier volgt een korte samenvatting:

Sorokin is geboren in het dorp van de Komi, een Finoegriscb volk van jagers, vissers en houthakkers in het noordoosten van Rusland. Lijfeigenschap hadden ze in dat deel van het Russische rijk nooit gekend, het land was gemeenschapsbezit dat periodiek herverdeeld werd, plaatselijke aangelegenheden werden geregeld in gemeen en autonoom overleg tussen de dorpingen. Vader was een rondreizende ambachtsman, hij knapte kerkjes in de buurt op: witkalken, schilderen, vernissen en opnieuw vergulden of verzilveren van iconen en ander liturgisch gerei. Best een aardige man, als hij tenminste niet dronken was; maar niet zelden was hij meer dan dronken, kreeg hij aanvallen van *delirium tremens*, en zag hij boze geesten en duivels uit de vlammen van de open haard op zich afkomen. Een keer gooide hij zijn zoon een ijzeren hamer naar het hoofd. Raak: Pitirim heeft er zijn hele leven een misvormde bovenlip aan overgehouden. Hij was toen tien jaar. Hij liep weg van huis, samen met zijn vier jaar oudere broer. De twee jongens, in het spoor van hun vader al een beetje in dat vak geschoold, gingen ook kerkjes en kandelaren en iconen opknappen. Geen gemakkelijk werk, zeker niet als zo'n steile kerkkoepel aan de buitenkant geverfd moest worden.

"I disliked whitewashing and painting the spacious church ceilings. To accomplish these tasks, I had to remain in various strained positions for hours, with whitewash or paint dripping on to my face and falling into my eyes and ears. In addition, I had to be on guard against falling down from the primitive scaffoldings."

Het deed hem later meer dan anderen beseffen wat voor prestatie Michelangelo had verricht met zijn fresco's van het plafond van de Sixtijnse kapel. Tussen het werk door af en toe naar deze of gene parochieschool. Het meeste leerde hij onderweg, letterlijk "en passant": lezen en schrijven van een hulpvaardige boerin, voortgezette vorming van priesters, onderwijzers, dokters, etcetera. Het is trouwens wel opvallend vast te stellen hoe zo rond 1900 allerlei literatuur zelfs in die zo afgelegen Russische dorpen voorradig was: niet alleen heiligenlevens en sprookjes en dergelijke, maar ook werk van Poesjkin, Gogol, Toergenev, Tolstoj, Dostojevski en zelfs Charles Dickens en Mark Twain in vertaling.

In 1903 was hij zo ver, veertien jaar oud, dat hij een kleine beurs kreeg voor een seminarie waar onderwijzers werden opgeleid. Daarvoor moest hij naar de provincie Kostro-

ma, hemelsbreed een afstand van 600 a 700 kilometer.

"For the first time in my life I traveled by train and steamer, had glimpses of the cities and industrial regions, and shyly observed types of urban people. All this excited, confused, and depressed me. I felt strange in this unfamiliar bustle and environment".

De school was behoorlijk tolerant, de leerlingen hadden regelmatig contact met de textielarbeiders van de buurt. Sorokin leerde dat er politieke partijen bestonden, van monarchisten tot anarchisten, kranten informeerden hem over de Russisch-Japanse oorlog en de revolutie van 1905. Sorokin werd republikein, democraat, socialist en revolutionair. Hij sloot zich met overtuiging aan bij de Sociaal-Revolutionairen, die hem beter lagen dan de marxisten met hun materialisme en hun economisme.

"They (i.e. de Sociaal Revolutionairen) emphasized strongly the role of creative ideas, voluntary efforts, the 'struggle for individuality' versus the 'struggle for existence' and the importance of non-economic factors in determining social processes and human conduct".

Kerstmis 1906 werd hij voor het eerst opgepakt vanwege zijn ondermijnende activiteiten. De politie bracht hem per paard-en-slee naar de gevangenis van Kinesjma. Een smeerbeel. "I wheedled a big kettle of boiling water from the guard and disinfected the bunk, swept my cell, and tried to adjust myself to the new conditions". Het viel allemaal nogal mee: hij kon er vrijelijk lezen en met de andere politiek gevangenen van gedachten wisselen over de geschriften van Marx en Engels, Bakoenin en Kropotkin, Plechanov en Lenin. In feite fungeerde de gevangenis met hulp van de cipiers als een centrum van revolutionair verzet. Tijdens de vier maanden van die eerste gevangenschap leerde Sorokin meer dan hij op school had kunnen leren. Hij deed er ook zijn levenslange nicotineverslaving op, alsmede het materiaal - door zijn omgang en gesprekken met de niet-politieke gevangenen: dieven, inbrekers, verkrachters en moordenaars - voor zijn eerste boek, *Prestuplenie i kara, podvig i nagrada* ("Misdad en straf, verdienste en beloning") dat in 1913 in Sint-Petersburg werd gepubliceerd. Maar na die gevangenis kon hij natuurlijk niet naar school terug. Hij besloot rondreizend missionaris voor de Revolutie te worden en ging op weg.

Gebruikmakend van het ondergrondse netwerk van Sociaal-Revolutionairen maar voortdurend opgejaagd door de politie en vaak zonder eten of dak boven zijn hoofd stak hij her en der zijn "hagepreken" af. "Gewone" kloppartijen met sabel en zweep deerden hem niet, maar nadat hij in een schietpartij

verzeild was geraakt en de grond hem te heet onder de voeten was geworden, keerde hij terug naar het land van de Komi. Maar daar bij die vredige houthakkers was niets voor hem te doen en dus besloot hij naar Sint-Petersburg te gaan. Zes dagen per boot over de rivieren van het noorden naar de Vologda, vandaar verder per trein. Hij reisde als verstekeling, klom naar buiten en ging op de treeplank liggen telkens als er een conducteur langskwam, werd toch gepakt, maar de conducteur, die de kwaadste niet was, stelde hem in staat onderweg de treinkosten te verdienen met het helpen van de stoker en het schoonmaken van de toiletten. Zo kwam hij zelfs met een batig saldo van vijftig koepeken in Sint-Petersburg aan, najaar 1907.

Hij vond onderdak doordat een bevriende Komi, een arbeider, hem aanbood de kamerhoek, die hij gehuurd had, met hem te delen (de andere drie hoeken van de kamer waren al verhuurd), hij verdiende de kost met het geven van bijlessen, en hij verschaftte zich toegang tot de universiteit via een Komi professor, die ook nog les bleek te geven op een avondschool voor jongelieden die het (voor elke universiteit verplichte) gymnasiumdiploma nog moesten halen. Anderhalf jaar werken overdag en 's avonds naar school.

"Satisfactory also was the twelve-mile-long walk to and from the night school which I attended six times a week. (...) In these evening and midnight walks I learned a great deal about the shady side of big city night life".

Mei 1909 had hij zijn gymnasiumdiploma op zak. De politie in Sint-Petersburg wist niets van zijn ondergrondse activiteiten in Kostroma en dus kreeg hij zonder problemen zijn bewijs van goed gedrag.

Ook aan de universiteit bleef Sorokin intellectuele en revolutionaire activiteiten combineren. De socioloog Maksim Kovalesky en de historicus Michael Rostovtzeff behoorden tot zijn favoriete leermeesters. Maar zij waren niet de enigen:

"I was fortunate in having such a splendid galaxy of great scholars as teachers, and, later on, as friends. Being truly eminent professors, they did not require blind acceptance of their theories, as mediocre scholars often do. On the contrary, my maitres rather encouraged a reasonably critical attitude toward their viewpoints and haertily welcomed manifestations of creative originality on the art of their students".

Cultureel sociaal leven: schouwburg, opera, concerten (gedirigeerd door Koussevitzky), musea, poëzie-avonden, soirées met allerhande kunstenaars, acteurs, studenten,

professoren, en geheime want door de politie verboden "subversieve" lezingen en discussies in arbeiderskringen. In 1910 kreeg Sorokin op grond van zijn studieprestaties tot zijn verbazing zelfs een beurs.

Op 20 november 1910 overleed Leo Tolstoj. Zijn dood vormde een inleiding tot een periode van wekenlange demonstraties en ongeregelde heden aan de universiteit. Sorokin had alle moeite om uit handen van de politie te blijven. Veiligheidshalve werd hij door vrienden voorzien van een vals paspoort en een uniform van een officier-in-opleiding van de Militaire Medische Academie, waardoor hij als verpleger mee kon met een bevriende TBC-patiënt, die op doktersadvies een paar weken moest gaan kuren aan de Italiaanse Riviera. Zo kwam Sorokin voor het eerst in West-Europa. In Wenen kocht hij een exemplaar van de net verschenen **Soziologie** van Georg Simmel en in Monte Carlo kon hij als echte Rus niet van de speeltafel afblijven: hij won een paar honderd francs.

In 1913 bestond de heersende dynastie van de Romanovs driehonderd jaar. Opnieuw verhoogde agitatie, en verhoogde ijver van de geheime politie. Sorokin had toegezegd een pamflet tegen de Romanovs te schrijven, het plan werd ver-raden door een agent-provocateur, Sorokin werd gearresteerd, maar drie weken later werd hij al weer vrijgelaten, dankzij vooral de invloed van zijn professor Kovalesky, op grond van gebrek aan bewijs. In de gevangenis las hij o.a. Mark Twain's **Life on the Mississippi**. "It did not occur to me then that sometime in the future I would be living on the banks of this river (in Minneapolis) and would see it from its beginnings in Itasca Park, Minnesota, to its end in Louisiana.

Een jaar later beëindigde Sorokin zijn "eerste fase". Hij kreeg een stipendium voor vier jaar om de graad van magister te behalen, die hem de bevoegdheid zou opleveren om zich als privaatchoort te vestigen. Criminologie, dat moest het worden. De professor in het strafrecht overhandigde hem een verplichte literatuurlijst met vijfhonderd titels, de professor in het strafprocesrecht voegde er nog tweehonderdvijftig titels aan toe en de professor in het staatsrecht volstond met honderdvijftig titels. Hij zou zijn boek over de boeven in de gevangenis van Kinesjma als magistersdissertatie mogen voorleggen en er werd zelfs al een datum voor de verdediging afgesproken: maart 1917. Het kwam er niet van, het was al oorlog en het werd in maart 1917 revolutie en daarna burgeroorlog.

Voor de meeste politieke leiders kwam de revolutie ondanks alles als een volslagen verrassing. Inzake de oorlog stond Sorokin net als de meeste Sociaal-Revolutionairen op het standpunt dat een spoedige beëindiging ervan door het sluiten van een afzonderlijke vrede met Duitsland een onaanvaardbare vorm van verraad jegens de westerse geallieerden zou zijn. In zijn autobiografie van 1963 laat hij ondubbelzinnig blijken

dat hij dit standpunt achteraf bezien fout vond:

"Later on I was disillusioned in my idealistic conception of the Western governments. Instead of helping Russia in the hour of her need they tried to weaken her, to incite her to civil war, to dismember her by seizing any part of Russia they could cut out for themselves. They broke their pledges and obligations, and, after the second World War started all sorts of cold and hot wars against her; and even at the moment of this writing, they, in cooperation with the former enemy, are still trying to destroy, not only the Russian Empire and the Soviet government but the backbone of the Russian nation itself".

Zijn "Sociaal-patriottisme" bracht hem vooral in conflict met internationalistisch links, dus met bolsjevisten, en bracht hem in de buurt van de centrum-linkse groepering in de Voorlopige Regering. Juli 1917 werd hij secretaris van de voorlopige minister-president Kerenski (tussen haakjes: ook iemand die bij Rostovtzeff college had gelopen). Twee maanden eerder was hij even een kerk binnengehold om haastig te trouwen met Elena Petrovna. Hij werd hoofdredacteur van een nieuwe Sociaal-revolutionaire krant, *Delo Naroda* ("De Zaak van het Volk"), liep daar met ruzie weg (vanwege zijn standpunt inzake de oorlog), begon een andere krant, *Volja Neroda* ("De Wil van het Volk"), waarvan de verschijning na de zogenaamde Oktoberrevolutie door de bolsjevisten onmogelijk werd gemaakt. Hij was ook nog lid van de sovjet van boeren en verzamelde bij de verkiezingen voor de Constituerende Vergadering van eind 1917 drie miljoen stemmen van boeren uit het noorden op zijn naam. Maar die verkiezingen leverden Lenin cum suis niet meer dan vijftientig procent van de stemmen op en dus is dat parlement door het geweld van rode machinegeweren voortijdig overleden. Toen de revolutie, waarvoor Sorokin zich zo had ingespannen, eenmaal een feit was, bezorgde ze hem voornamelijk teleurstelling en zelfs walging:

"(...) while trying to convince myself that it is all right, I cannot shut my eyes to certain realities. (...) Life in Petrograd becomes more and more difficult. Riots, murders, starvation, and death are everyday commonplaces. We await the next eruption, knowing that it will surely come. (...) I have bought a revolver, but would I shut anybody? People are fleeing by thousands, they fear starvation, if not massacre by the Bolshevik mob. (...) Dull sorrow mingled with the grim resolution to die fighting for liberty mark all our speeches. (...) I sometimes feel like a homeless (!) dog".

Begin januari 1918, Sorokin wordt opgepakt door de nieuwe machthebbers. Beschuldigd van een aanslag op het leven van Lenin. Elena Petrovna ging op onderzoek uit, drong door tot kameraad Felix Dzjerzjinsky, en hoorde dat de aanslag geen aanslag was geweest, het was een misverstand, de auto van Lenin had alleen maar een klapband gehad. Na vijfenzeventig dagen werd Sorokin vrijgelaten, de arrestatie was kennelijk onderdeel geweest van de acties van de communisten tegen het parlement, waar Sorokin op de lijst van sprekers stond voor de geplande openingszitting van 5 januari 1918.

De Sorokins vestigden zich in Moskou. Daar begon Pitirim een nieuwe krant. De communisten sloegen de matrijzen en de pers kort en klein. De burgeroorlog kwam op gang. Sorokin wilde zich op het noordelijk front inzetten en vertrok naar Archangel, waar de anticomunisten rekenden op geallieerde interventie. Daar hoorde hij dat zijn broer door de communisten was gefusilleerd. Pitirim trok weer net als vroeger van dorp naar dorp, liep daarbij voortdurend gevaar in handen van de Roden te vallen want hij stond nu hoog op de lijst van meest gezochte personen. Hij verstopte zich samen met een lotgenoot in de bossen en moerassen, leefde van wat de natuur hem aanbood, en las onderweg *Römische Geschichte* van Theodor Mommsen en Jack London's *Stories from Alaska*. Met het naderen van de winter werd dat zwerversbestaan onmogelijk. Sorokin kon niet meer, hij was fysiek en mentaal aan zijn eind. Hij had er genoeg van. Hij stelde een "open brief" op aan zijn kiezers, waarin hij hun als het ware het hem verleende mandaat teruggaf. De kern van de brief heeft Sorokin in *Leaves from a Russian Diary* (zijn eerste autobiografie, uit 1924) als volgt samengevat:

"I am no longer a revolutionist because revolution is a catastrophe. I am no longer a Socialist, because Socialism is wrong. I released myself from responsibility as a member of the Constitutional Assembly, since the people would not support their own representative body. If they hope to have a "Government of the people, for the people and by the people", they themselves must be active and must cease to lean on leaders who, without their support, are powerless".

Hij meldde zich vrijwillig aan bij de Tsjeka, de communistische staatsveiligheidsdienst, in Velikij Ustjug. De plaatselijke commandant deelde hem opgewekt mee dat hij geëxecuteerd zou worden. In afwachting van het fiat uit Moskou werd Sorokin met dertig anderen, meest boeren, opgesloten in een ongemeubileerde cel. Elke avond kwam het vuurpeloton langs om een portie "vijanden van het volk" op te halen. Wie zich verzette werd meteen in de cel neergeschoten. "I try to catch a cold, to contract typhus - anything to hasten the end".

Plotseling, half december, legde zijn ondervrager hem een artikel van Lenin in de *Pravda* voor. Het artikel ging over Sorokin en was een antwoord op diens "open brief". De strekking van Lenins artikel was dat mensen van het slag van Sorokin, voortgekomen uit de boerenstand, in de grond van de zaak best wel konden deugen, in ieder geval bruikbaar waren, dat ze enkel door toeval in het kamp van de vijand beland waren, maar dat ze met een beetje goede wil best als bondgenoten in de goede strijd voor het proletariaat ingezet konden worden. (Het artikel, *Tsennye priznanija Pitirim Sorokina*, is te vinden in deel 28 van de vierde Russische editie en in deel 37 van de vijfde Russische editie van de verzamelde werken van Lenin). Sorokin werd op instructie van Lenin zelf overgebracht naar het hoofdkantoor van de Tsjeka in Moskou, en daar werd hij vrijgelaten. Zijn vrouw was hem hals over kop in een Trojka achternagereden: "For the first time I experienced that manner of travel, about which I had read in so many Russian novels".

"Life and death": zo omschreef Sorokin zijn verblijf in Petrograd in de jaren 1919-1922. Honger, koude, ontberingen, terreur. Sorokin kon zijn universitaire loopbaan voortzetten. Hij werd meteen in 1919 de eerste hoogleraar op de nieuw ingestelde leerstoel voor sociologie (op dat punt lag Petrograd dus meer dan tien jaar voor op Harvard). Hij probeerde zo goed en zo kwaad als het ging college te geven, in een onverlichte en onverwarmde zaal, ondervoed voor een hongerend gehoor. Het is eigenlijk inspirerend te zien hoe menige Russische intellectueel in die jaren door alle beproevingen heen zijn geloof in de *humaniora*, in de dingen die een mens meer mens maken, volstrekt onberoerd overeind heeft weten te houden. Onderwijs en onderzoek, lezen en schrijven, dat waren de reddingsplanken waaraan men zich vastklampte. Dat neemt niet weg dat ook in menig geval die reddingsplanken het begaven. Behalve dat, alleen al onder de universitaire docenten, velen gewoon stierven van uitputting, en behalve dat de arrestaties en terechtstellingen vooralsnog een normaal en vrijwel dagelijks gegeven bleven, was er ook een opvallend hoog aantal gevallen van zelfmoord. Soms in de directe omgeving van de Sorokins:

"Yesterday Mrs. Darmalatov's beautiful daughter Vera threw herself out of the fifth-story window of our apartment. When we picked her up from the pavement, she was alive but unconscious. As she lay on the bed we could see no blood or bruises on her lovely body. Even her half-open, unseeing eyes were brilliant and unclouded. Two hours later she was dead. Vera was like a flower that could not live in this soil of cruelty and bestiality. She now lies on the table in the next room".

Sorokin probeerde weliswaar in zijn colleges politiek te omzeilen, maar ja, sociologie is geen sterrenkunde. Hij leerde dat het raadzaam was telkens als hij ergens in het openbaar een lezing had gehouden of een artikel had gepubliceerd, de nacht niet op zijn vaste adres door te brengen. Tijdens de opstand van Kronstadt lagen hij en zijn vrouw Elena Petrovna allebei met longontsteking in een ziekenhuis in het naburige Tsarkoe Selo. De Sorokins overleefden hun longontsteking, de communisten overleefden de opstand.

Hoe Sorokin nog iets van wetenschappelijke productie van de grond wist te krijgen? Op zijn lijst van in Rusland geschreven publicaties staan, niet meegeteld wat hij allemaal had geschreven als hoofdredacteur van Delo Narado en Volja Narado, zestien artikelen uit de jaren 1910-1922. Zijn eerste boek - dat boek over die boeven in Kinesjma - is van 1913. In 1915 volgde een boek over Tolstoj, in 1917 kwamen er twee boeken van hem uit (*Problema sozialnago ravensta*, "Het probleem van de sociale gelijkheid, en iets in de science fiction sfeer met de merkwaardige titel "Wasserij voor menselijke zielen"), in 1919 verscheen een leerboek voor algemene rechtstheorie, in 1920 volgden een leerboek voor de sociologie en zijn grote tweedelige *Sistema sozologii* ("Systeem van de sociologie", in totaal achthonderdtwintig pagina's), in 1922 *Golod kak faktor*, over honger als factor in menselijk gedrag, sociaal verkeer en maatschappelijke organisatie. In het manuscript van dat laatste boek zijn hele hoofdstukken door de censuur geschrapt, "but what remained was better than nothing", noteerde Sorokin in zijn dagboek. De Russische editie is nog in 1922 geheel vernietigd, het boek is in 1975 in het Engels verschenen, geredigeerd en voorzien van een inleiding door Elena Petrovna.

De twee delen "systeem van de sociologie" vormden zijn doctorsthese. Voordat het zover was, moesten die achthonderd pagina's wel eerst gedrukt worden, in een tijd dat men zelfs geen visite kaartje kon laten maken zonder dat het eerst de censuur was gepasseerd. Het boek werd illegaal en clandestien gedrukt door arbeiders van twee genationaliseerde drukkerijen, de censuur werd omzeild doordat het stempel met het rode *Imprimatur* op de titelpagina werd nagemaakt, er werd een oplage van tienduizend exemplaren van elk deel gemaakt. Toen de politie drie weken later het bedrog ontdekte en de oplage in beslag wilde nemen, waren de twintigduizend delen allemaal al verkocht. Auteur en uitgever moesten wel haastig onderduiken, niet zo erg lang, want, zo schrijft Sorokin, de communisten hadden het zo druk met het opsporen van verdachten dat ze het zich niet konden veroorloven al te veel tijd te spenderen aan een of twee loslopende individuen: als ze iemand na een paar dagen niet hadden gevonden, lieten ze de zaak verder op zijn beloop "in favour of some of their many other victims".

Zo waagde de nog steeds niet gepromoveerde professor het er op zijn twee delen als proefschrift aan de juridische faculteit voor te leggen. De verdediging vond plaats in april 1922. Dat was twee maanden nadat Sorokin ter gelegenheid van de **dies natalis** van zijn universiteit een gloedvolle rede had afgestoken over individuele vrijheid, respect voor de vrijheid van anderen, creativiteit, verantwoordelijkheid, en meer van dat moois, wat hem de eer opleverde publiekelijk door Lenin in twee artikelen van de *Izvestija* als contrarevolutionair gebrandmerkt te worden. De strekking van die artikelen was dat lieden als Sorokin bezig waren de jeugd te bederven en dus maar het best uit de Sovjetunie verwijderd konden worden. Dat Lenin niet had geschreven dat dissidente intellectuelen maar het best naar Siberië gestuurd konden worden, is wel in verband gebracht met de toenmalige wens van het Sovjetbewind om in West-Europa een goede indruk te maken en daar officieel erkend te worden.

Hoe het ook zij, die artikelen deden Sorokin besluiten een uitreisvisum aan te vragen voor zichzelf en zijn vrouw. Maar gezien de felle aanvallen op zijn persoon in diverse organen van de plaatselijke communistische pers leek het hem beter zich niet met zijn verzoek te melden tot de autoriteiten in Petrograd. Dus ging hij naar Moskou. Daar kreeg hij na het gebruikelijke gezeur de benodigde papieren en het laatste stempel, in het frans, in zijn paspoort: *Expulsé*.

Eind september 1922. Vier dagen in Berlijn. Een jaar in Praag. Daar schreef hij, als redacteur van het emigranten-tijdschrift *Krestjanskaja Rossija* een aantal sociologische artikelen over de boerenstand in Rusland. Hij schreef er ook de eerste versie, in het Russisch, van zijn tweede Engelse boek: *The Sociology of Revolution*, 1925. Hij werkte zijn dagboek bij, en dat werd zijn eerste Engelse boek: *Leaves from a Russian Diary*, 1924. Hij kreeg ook een uitnodiging voor een serie lezingen in de V.S., aan de universiteiten van Illinois en van Wisconsin (waar Rostovtzeff toen al hoogleraar was). Die lezingen werden gepland in januari-februari 1924. Omdat Sorokin (terecht) zijn spreekvaardigheid in het Engels niet erg vertrouwde, besloot hij maar wat eerder te gaan. Hij pakte zijn dagboeken en wat hij verder aan manuscripten en artikelen en boeken had in twee grote koffers, nam afscheid van zijn vrienden in Praag, stapte op de trein naar Triëst en kocht daar het goedkoopste kaartje voor een goedkope boot naar New York. Zestien dagen later sjouwde Pitirim Aleksandrovitsj Sorokin met zijn twee koffers welgemoed van Battery Park naar de Grand Central Terminal.

Amerika viel niet in alle opzichten mee: veel intellectuelen hadden een nogal romantische en rooskleurige voorstelling van de Russische revolutie. Sorokin verstoorde die illusie grondig en verontwaardigd. De negatieve reacties op zijn anticom-

munisme verdwenen maar zeer geleidelijk en eigenlijk nooit helemaal. Maar toch: de Sorokins vormden geen uitzondering op het verschijnsel dat veel Russische emigranten zich in de Verenigde Staten meer thuis voelden dan in West-Europa. Europa had voor hen altijd iets beperkends en benauwends, en ook Sorokin voelde zich in West-Europa, zoals hij schrijft, "oppressed and restricted in the spontaneity of my actions and thence in unbounded flights of imagination". Of, zoals Elena Petrovna het formuleerde: "If we could not live in Russia, we were lucky indeed in settling in the United States: no other country would have given us so much of this freedom as our new fatherland". Europeanen doen er misschien goed aan niet al te hooghartig aan de honderdjarige Lady Liberty voorbij te gaan...

LITERATUUR

- Sorokin, P.A., *Leaves from a Russian Diary - and Thirty Years After* (Boston 1950) (eerste druk 1924)
- Sorokin, P.A., *Hunger as a Factor in Human affairs* (Florida 1975) (eerste druk Petrograd 1922)
- Sorokin, E., "My life with Pitirim Sorokin" in: *International Journal of Contemporary Sociology* 12 (1975), Nos. 1 en 2, pp 1-27.
- Sorokin, P.A., *The Sociology of Revolution* (Philadelphia-London 1925)
- Sorokin, P.A., *A long journey. The Autobiography of Pitirim A. Sorokin* (New Haven 1963)
- Sorokin, P.A., "Russian Sociology in the Twentieth Century", in: *Publications of the American Sociological Society* 21 (1926), pp 57-69
- Cowell, F.R., *History, Civilization and Culture. An Introduction to the Historical and Social Philosophy of Pitirim A. Sorokin* (Boston 1952)
- Allen, Ph.J., ed., *Pitirim A. Sorokin in Review* (Durham, NC 1963)
- Tiryakian, E.A., ed., *Sociological Theory, Values and Socio-cultural Change. Essays in Honor of Pitirim A. Sorokin* (New York 1963)
- Zimmerman C.C. en Ford J.B., "Pitirim A. Sorokins historische und soziologische Arbeiten" in: *Saeculum* 16 (1965) pp 1-28
- Oliner, S.P., "Sorokin's Contribution to American Sociology, in: *Nationalities' Papers* 4 (1976) pp 125-151
- Coser, L.A., *Masters of Sociological Thought. Ideas in Historical and Social Context*, (2nd ed.) (New York-London 1977) pp 464-508
- Coser L.A., *Refugee Scholars in America* (New Haven 1984)

Kolom 13.

Wijk C

Volgnummer.	Dagteekening en Jaar der Inschrijving	FAMILIENAAM. (Familiennaam der Vrouw.)	VOORNAMEN. (Voluitgeschreven.)	M. (manlijk). V. (vrouwlijk). Geslacht.	Betrekking van elken persoon tot het hoofd van het huizegezin (niet in te vullen voor afzonderlijk levende.)	Dagteekening en Jaar der geboorte.	GEBOORTEPLAATS. (Met aanwijzing der provincie voor inboorlingen, van het land voor vreemdelingen.)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
2.	1864.	Buitenwerf	Piet. Jakob	♂	hoofd.	1800 Jan. 12.	Nikheuse
3	"	de	Liaantje	♀	dochter	27 Febr. 43.	id
4	"	de	Tjengje	♀	id	21 Jan. 50.	id
5	"	de	Pies	♂	Loon	6 Oct. 52.	id
6	"	de	Wijbrand	♂	id	6 Maret 56.	id